

11. SINIF 2. ÜNİTE

1. BÖLÜM: NÜFUS POLİTİKALARI

Tarihin her döneminde askerî, siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda önemli bir kaynak olan nüfus, günümüzde miktar ve niteliksel özellikler bakımından ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle birçok ülke, sahip olduğu nüfus üzerinden kendi toplum şartlarına ve hedeflerine uygun nüfus politikaları geliştirmektedir. Nüfusun miktarına ve niteliğine yönelik alınabilecek önlemlerin tümüne **nüfus politikası** denir. Nüfus politikaları, kullanılan yöntem ve tekniklerle ülkelerin ihtiyaç ve amaçları doğrultusunda 3 farklı şekilde uygulanmaktadır.

- **Nüfus artış hızının düşürülmesini amaçlayan politika:** Sahip olunan kaynaklara oranla nüfus miktarının çok fazla olduğu ya da ekonomik büyümeye oranla nüfus artış hızının çok yüksek olduğu yerlerde uygulanan politika. Günümüzde Bangladeş, Nijerya, Endonezya ve Hindistan bu politikaları uygulayan ülkelerden bazılarıdır.
- **Nüfus artış hızını yükseltmeyi amaçlayan politika:** Sahip olunan kaynaklara oranla nüfusun az olduğu ya da ekonomik büyümeye oranla nüfus artış hızının düşük olduğu yerlerde uygulanan politika. Günümüzde bu politikaları uygulayan ülkelerden bazıları Batı Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmıyla Rusya, Avustralya ve Japonya'dır.
- **Nüfusu koruma ve nitelik yönünden iyileştirmeyi amaçlayan politika:** Sahip olunan kaynaklarla nüfus miktarının ya da ekonomik büyümeyle nüfus artış hızının paralel olduğu yerlerde uygulanan politika. Günümüzde Meksika, Arjantin ve Güney Afrika Cumhuriyeti gibi gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmı bu politikaları uygulamaktadır.

Nüfus artış hızı, ülkeden ülkeye hatta bir ülkenin içindeki bölgeler arasında bile değişiklik gösterebilir. Ayrıca nüfus artış hızı, zaman içerisinde herhangi bir bölgede de değişime uğrayabilir. Geçmişten günümüze nüfusa yönelik birbirinden farklı uygulamaların görüldüğü **Japonya**'da nüfus politikaları üç dönem hâlinde incelenebilir.

1. **Dönem:** 19. yüzyılın tamamıyla 20. yüzyılın başlarını kapsayan bu dönemde Japon liderler, aileleri çok çocuklu olmaları konusunda teşvik ederek aile planlamasına karşı çıkmışlardır.
2. **Dönem:** II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeleri terk ederek ülkelerine dönen yüz binlerce insan, nüfus artışı hızının yılda %20'ye yükselmesine neden olmuştur. Dolayısıyla nüfus artış hızı beklenenden çok fazla olunca 1950'li yıllardan itibaren nüfus artış hızını azaltmaya yönelik politikalar uygulanmaya başlanmıştır.
3. **Dönem:** 1990'lı yıllara gelindiğinde nüfus artış hızındaki düşüş devam etmiş ve bu durum, Japon hükûmetlerinin yeni nüfus politikaları geliştirmesine neden olmuştur. Buna karşılık doğum oranlarında belli bir artış sağlansa da nüfus artış hızını yükseltmek için uygulanan politikalar, nüfus artış hızındaki düşüşe çok fazla engel olamamıştır. 2000'li yılların başlarında nüfus artış hızı durma noktasına gelmiş ve 2010 yılında ise ilk kez nüfus miktarı azalmaya başlamıştır.

Japonya'da düşük nüfus artışı ve ortalama yaşam süresinin uzunluğu toplam nüfus miktarı içinde yaşlıların daha da yüksek bir orana sahip olmasına neden olmuştur.

Çin'de uzun yıllar boyunca uygulanan nüfus artış hızını azaltıcı politikalar (1970-2015) sayesinde nüfus artış hızı önemli oranda azalmıştır (1970: %27, 2015: %5). Buna karşılık 2015 yılında başta yaşlı nüfus oranının artması gibi çeşitli gerekçeler gösterilerek bu nüfus politikasından vazgeçilmiştir.

Hızlı nüfus artışı, dünyanın birçok ülkesinde çeşitli problemlere (kaynakların tüketimi, çevre sorunları vb.) yol açmaktadır. Bu problemlerin çözümüne yönelik uygulanan nüfus politikaları sayesinde nüfus artış hızı düşürülmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan bazı ülkelerde de nüfus artış hızının oldukça düşük olması veya nüfusun artmaması, bu ülkelerin varlığına ve geleceğine yönelik tehditler konusunda ciddi sorunlar teşkil etmektedir. Kendini yenileyemeyen nüfus yapıları, nüfusun yaşlanması başta olmak üzere iş gücü açığı, savunma zafiyeti gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerin nüfus artış hızını yükseltmeye yönelik politikalar uyguladığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de Nüfus Politikaları: Türkiye'de doğum, ölüm ve göçler sonucu değişen nüfus özellikleriyle birlikte nüfus politikalarında da önemli değişiklikler olmuştur. Cumhuriyet'ten günümüze kadar bu değişim süreci incelendiğinde nüfus artış hızına yönelik uygulanan nüfus politikalarının dört dönem hâlinde ele alındığı görülebilir.

1923-1965 Dönemi: Genellikle bu dönemde nüfus artış hızını yükseltmeyi amaçlayan politikalar uygulanmıştır.

1965-1980 Dönemi: Genellikle bu dönemde nüfus artış hızını düşürmeyi amaçlayan politikalar uygulanmıştır.

1980-2005 Dönemi: 1980'li yıllarla birlikte değişen sosyal, siyasi ve ekonomik şartlar nüfus artışına yönelik soruna farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu dönemde nüfus artış hızının yükselmesi ya da düşmesinden ziyade nüfusun sağlık, eğitim, beslenme ve barınma imkânları ile bebek ölüm hızının azaltılması gibi konular üzerinde durulmuştur.

2005'ten Sonrası: 2000'li yılların başından itibaren nüfus artış hızının %15'in, doğurganlık oranının da 2,09'un altına düşmesi ve bu düşüşün devam etme eğilimi göstermesi devlet kademesinde nüfus politikasında değişikliği gündeme getirmiştir. İlerleyen süreçlerde nüfus yapısının meydana getireceği muhtemel riskler kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte hükümet yetkilileri, 1965'e kadar uygulanan ve nüfus artış hızını yükseltmeyi amaçlayan politikalara dönüş işareti veren bir söylem geliştirmiştir.

Türkiye Nüfusunun Geleceği: TÜİK'in hazırladığı düşük düzey doğurganlık senaryosuna göre doğurganlık hızının doğal akışı içinde azalarak 2050 yılında 1,65'e düşeceği, 2050 yılından sonra da artışa geçerek 2075 yılında 1,85 değerine ulaşacağı varsayılmaktadır. Yüksek düzey doğurganlık senaryosuna göre ise doğurganlık hızının artarak 2050 yılında 3'e ulaşacağı ve 2075 yılına kadar sabit kalacağı varsayılmaktadır.

2. BÖLÜM: YERLEŞMELERİN ÖZELLİKLERİ

İnsanların günümüzden yaklaşık 10 000 yıl önce tarımsal faaliyetlerle uğraşmaya başlaması yerleşik hayata kapı aralamıştır. Yerleşik hayatın başlamasıyla insanların bir arada yaşaması da şehirlerin temelini oluşturan köylerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Şehirselleşmelerin ilk olarak görüldüğü alanlar; Mezopotamya (MÖ 3500), Mısır (MÖ 3200), Hindistan (MÖ 2200), Çin (MÖ 1500) ve Orta Amerika'dır (MÖ 200).

İlk kurulan şehirlerde zamanla üretimin artması sonucu ortaya çıkan üretim fazlası ürünler, insanlar arasında değiş tokuş yöntemiyle el değiştirmeye başlamıştır. Bu durum, ticaretin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ticari faaliyetlerin belli alanlarda yoğunlaşmasıyla da ticaret şehirleri oluşmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi'yle birlikte şehirler, hem oransal hem de işlevsel anlamda hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Günümüze bakıldığında büyük şehirler ve metropollerde birden fazla fonksiyonun yer aldığını görmek mümkündür.

Fonksiyonel özelliklerine göre şehirler; idari, dinî, askerî şehirler ile tarım, sanayi, maden, liman, ticaret, turizm ve kültür şehirleri olarak sınıflandırılabilir.

- **İdari şehirler;** bir ülkenin, bölgenin ya da uluslararası bir kuruluşun yönetim merkezinin bulunduğu şehirlerdir.
- **Dinî şehirler,** bir veya birden fazla dinî inancın merkezi ya da kutsal değerlere ve mekânlara sahip olan şehirlerdir.
- **Askerî şehirler,** gelişiminde stratejik öneme sahip bölgelerin veya askerî eğitim birliklerinin etkili olduğu şehirlerdir.
- **Liman şehirleri;** hinterlandı geniş, önemli koy ve körfezlere sahip olan, ticaretin genellikle liman aracılığıyla yapılması sonucu gelişen şehirlerdir.
- **Tarım şehri,** insanların geçimlerini daha çok tarımsal faaliyetlerden karşıladığı şehirdir.
- **Sanayi şehirleri,** Sanayi Devrimi'nin etkisiyle sanayi tesislerinin kurulması sonucu ortaya çıkmıştır.
- **Maden şehirleri,** önemli yer altı kaynaklarına bağlı olarak gelişen şehirlerdir.
- **Turizm şehirleri,** doğal ve beşerî turizm varlıklarının bulunması sayesinde gelişen şehirlerdir.
- **Kültürel şehirler;** bilim, sanat ve eğitim gibi çeşitli kültürel faaliyetlerin ön planda olduğu şehirlerdir.
- **Ticaret şehirleri,** genellikle ulaşım hatlarının geliştiği ve ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı şehirlerdir.

Türk-İslam Şehirleri: İslamiyet'in kabulüyle Türkler tarafından göçebe yaşam tarzı yavaş yavaş terk edilmeye başlanmış ve bu doğrultuda 9. yüzyıldan itibaren Taşkent, Fergana, Buhara, Semerkant ve Tebriz gibi önemli Türk-İslam şehirleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Şehirlerin etki alanları: Şehirler, kurulduğu mekânın yanı sıra çevrelerini de etkiler. Ancak her şehrin etki alanı birbirinden farklıdır. Şehirlerin etki alanının sınırları, sahip olduğu işlevsel özelliklerle yakından ilgilidir. Şehirler; etki alanları bakımından küresel, bölgesel ve yerel etkiye sahip şehirler olmak üzere üçe ayrılır.

Küresel Etkiye Sahip Şehirler: Ulusal ve uluslararası ticaret, borsa, bankacılık, sigortacılık, ulaşım gibi ekonomik faaliyetlerin bulunduğu şehirlerdir. Ayrıca bu şehirlerde bilim, teknoloji ve sanatta uzmanlaşmış kurum ve kuruluşlar yer alır. Dolayısıyla bu tür şehirlerde ortaya çıkabilecek sosyal, ekonomik ve siyasi olaylar tüm dünyayı etkilemektedir.

Bölgesel Etkiye Sahip Şehirler: Bazı ülkelerde yer alan büyük şehirler, küresel boyuttan çok bölgesel etki alanına sahiptir. Dolayısıyla bu şehirlerde meydana gelen toplumsal, ekonomik ve siyasal olaylardan herhangi biri daha çok o ülkeyi ya da yakın çevresindeki ülkeleri etkiler.

Yerel Etkiye Sahip Şehirler: Geniş alanları etkileyebilecek işlevsel özelliklerin bulunmadığı ve sahip olunan nüfus miktarının az olduğu şehirlerdir. Dünyadaki şehirlerin önemli bir kısmı, yerelde etkili olup daha çok tarım ve tarıma dayalı sanayi faaliyetleriyle ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de Şehirlerin Fonksiyonları: Türkiye’de şehirlerin oluşmasında ve gelişmesinde tek bir fonksiyon etkili olabileceği gibi birden fazla fonksiyon da etkili olabilir. Bu bakımdan ülkemizdeki çoğu şehrin ticaretin yanı sıra tarım, sanayi, ticaret, maden, ulaşım, turizm, kültür, idari ve askerî fonksiyonları da bulunmaktadır.

Küreselleşen hızlı şehir hayatına karşı 1999 yılında İtalya’da kurulan Cittaslow, nüfusu 50 000’in altındaki şehirlerin üye olabildiği uluslararası belediyeler birliğidir. İtalyanca **Sakin Şehir** anlamında kullanılmaktadır. Sakin Şehir; bir şehirdeki yaşam kalitesinin iyileştirilerek kalkınmanın, şehrin kendi özgün yapısının, mimarisinin, gelenek ve göreneklerinin, yerel yemeklerinin ve tarihsel kimliğinin korunmasıyla mümkün olacağını öngörmektedir. Türkiye’den Akyaka (Muğla), Gökçeada (Çanakkale), Perşembe (Ordu), Seferihisar (İzmir), Vize (Kırklareli), Yalvaç (Isparta), Yenipazar (Aydın), Halfeti (Şanlıurfa), Taraklı (Sakarya), Uzundere (Erzurum), Göynük (Bolu), Eğirdir (Isparta), Gerze (Sinop), Şavşat (Artvin) ve Mudurnu (Bolu) belediyeleri bu birliğin üyeleri arasında yer almaktadır.

Kırsal yerleşme; insanların geçimlerini genellikle tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılıktan sağladığı ve nüfus miktarı az olan yerleşme çeşididir.

Ülkemizde kırsal yerleşmeler; **genelde kasaba, köy ve köyden küçük kırsal yerleşmelerden** oluşmaktadır.

Türkiye’de kırsal yerleşmelerin bir kısmı sürekli, bir kısmı da geçicidir. Kasaba, köy, çiftlik, divan, mahalle ve mezra **sürekli**; yayla, ağıl, kom, oba, dam ve dalyan ise **geçici** yerleşmelere örnek verilebilir. Türkiye’de kır yerleşmeleri **toplu** (Evlerin genellikle su kuyusu, çeşme ya da dinî yapıların etrafında bulunduğu bu tür yerleşmeler, ülkemizde denizden uzak iç kesimlerde daha yaygındır), **dağınık**(Arazinin engebeli, su kaynaklarının fazla ve tarım alanlarının parçalı olduğu yerlerde görülen bu tür yerleşmeler, ülkemizde Kuzey Anadolu Dağları’nın kuzey yamaçlarında yaygın olarak görülmektedir) ve **gevşek** yerleşme dokusuna sahiptir.

Doğal ve beşerî çevre etmenlerine bağlı olarak oluşan kırsal yerleşmeler, belirli bir plan dâhilinde şekillenmiştir. Yol ya da akarsu kenarlarında konumlandırılan meskenler **çizgisel planlı yerleşmeleri** oluşturur. Engebenin az olduğu alanlarda ise meskenlerin bir meydanın etrafında toplanmasıyla **dairesel planlı yerleşmeler** oluşmuştur. Genellikle meskenlerin yolların etrafında ve değişik doğrultularda konumlandırılmasıyla **ışınal planlı yerleşmeler**, yerleşme çekirdeklerinin birbirine yakın ve düzensiz konumlandırılması sonucu da **küme planlı yerleşme** oluşmuştur.

Kasaba: Nüfusu, fiziksel özellikleri, işlevleri ve yaşam koşulları bakımından köy ile şehir arasında geçiş özelliği gösteren yerleşmedir.

Köy: 1924 yılında çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu’na göre cami, okul, yaylak, baltalık ve orman gibi malları bulunan; toplu veya dağınık yerleşen insanların bağ, bahçe ve tarlaları ile birlikte oluşturdukları yerleşmelerdir.

Köyden küçük kırsal yerleşmeler: Bu yerleşmeler, köyün idari sınırları içerisinde yer alan ve köye bağlı bulunan kırsal yerleşme türüdür.